

ARVOITUKSELLINEN MERJA

Tarkastelin Virittäjän edellisessä numerossa *Suomen* nimen syntykysymyksiä (Grünthal 1999). Keskeisiä argumenttejani on, että itämerensuomalaisten etnonymien etymologiaa selvitetessä morfeemien avulla tapahtuva sananmuodostus sekä nimenannon yleiset lainalaisuudet ovat yhtä tärkeitä kuin äännehistoria. *Suomea* koskevaan kysymyksenasetteluun liittyvät läheisesti myös muista uralilaisista kielistä ja niiden puhujista käytetyt nimitykset. Yksi niistä on venäläisissä kronikoissa esiintyvä *merja*.

Arja Ahlqvist (1998) esitti Virittäjän lukijoille runsaan aineiston Keski-Venäjän paikannimistöä ja perusti *merjan* etymologian sen antamalle pohjalle. Selityksen mukaan *merja* olisi samaa perua kuin venäläinen paikannimielementti *ner(V)*, jonka Ahlqvist katsoo lyhentyneen sanaliitosta **enä* 'suuri' + **järvä* 'järvi'. Oletus kuuluu, että *merja* olisi peräisin samasta lyhentyneestä vartalosta *ner(V)* kuin lukuisat Venäjän paikannimetkin. Kirjoituksessa esitellään erilaisia *merja*-nimelle ehdotettuja etymologioita, muttei esitetä analyysia, minkä takia *merjan* rinnastaminen samaan indoarjalaiseen sanueeseen (mint. *máryah* 'nuori mies jne.', av. *ma'rya-* 'id.; miesjoukon jäsen jne.') sanan *mari* 'tšeremissi' kanssa olisi epätydyttävä (esim. Joki 1973: 280). Variantissa *merja* näkyy myös indoeurooppalaisten kielten *-ya*-johdin.

Vastaavasti kuin olen kritisoinut Jorma Koivulehdon ja Petri Kallion *Suomesta* esittämiä ajatuksia, on Ahlqvistinkin etymologia lähtökohdiltaan ongelmallinen: täytyy olla hyvät perusteet väitteelle, että paikannimissä esiintyvää elementtiä olisi ilman merkitystä muuttavaa johdinta tai määrittä-

vää sanaa alettu käyttää myös ihmisistä. Uralilaisten kielten historiassa on tapana viitata myös sellaisiin kansoihin, joista on mainintoja ainoastaan vanhoissa kronikoissa. Tärkeimpiä niistä on Jordaneksen 500-luvulla jKr. kirjoittamassa goottien historiassa ensimmäistä kertaa mainittava *merja* (*merens*-muodossa). Gábor Berczki (1998: 265–266) on arvellut, että merjalaisen kieli olisi säilynyt 1400–1500-luvulle asti. Kielen lähemmäksi selvittämiseksi on tutkittu lähinnä paikallisten venäjän murteiden sanastoa sekä paikannimiä.

Kirjallista tietoa on hämmästyttävän varauksettomasti pidetty usein myös todisteena samannimisen kielen olemassaolosta. Tavaksi on myös tullut viitata arkeologien tutkimuksiin ja käsitykseen muinaisten merjalaisten asuinalueesta.

Vanhat kronikat ovat korvaamaton lisä uralilaisten kielten tutkimukselle, mutta niissä esiintyviä tietoja eri kansoista on tulkittava varoen. Näin siitä huolimatta, että maininnat merjalaisista ja muromalaisista on uralistiikan tutkimushistoriassa lähes poikkeuksetta mielletty huudoksi muinaisuudesta ja ainoaksi tiedoksi kahdesta kadonneesta kansasta. Silti esimerkiksi Paavo Ravila (1940: 24) katsoi, ettei olemassa oleva aineisto oikeuta tekemään merjalaisen kieltä koskevia päätelmiä: »Meine theorie über die sprache der merja lautet: ignoramus.» Tieto merjalaisista ja muromalaisista on ainoastaan kronikoitsijoiden välittämää eikä kielellisesti atestoitavissa. Eurooppalaisille kansallisvaltiolle luonteenomainen kansa = kieli -ajattelu voi siis johtaa harhaan. Selvää toki on, että jonkinlainen erottava tekijä on ollut olemassa, koska tarve näiden etnonymien käyttöön on

ollut. Kysymys on siitä, onko ero ollut maantieteellinen (esim. vieraskielisen kannalta kahden samaa kieltä puhuvan välillä kuten ersä- ja mokšamordvalaisten välillä), kielellisesti määrittävä (udmurtti puhuu udmurttia) vai ainoastaan negaation kautta määrittävä (karjalassa nimitystä *ruottšilaine*, *ruottšalaine* on käytetty 'suomalaisesta, luterilaisesta tai Suomesta peräisin olevasta' [KKS 5 s. 191]).

Merjalaisten asuinalueella on ollut myös muita kansoja, joista suomalais-ugrilaisina on pidetty tšuudeja ja ves'-kansaa. Tšuudi-nimitystä pohjoiseen muuttaneet slaavilaiset ja myöhemmät venäläiset ovat käyttäneet lähes kaikista itämerensuomalaisista, koska nimitystä käyttäneiden (muinais)venäläisten kannalta itämerensuomalaisten keskinäiset erot eivät ole olleet relevantteja. Tšuudi-arvoituksen ratkaisemiseksi tutkijat ovat, mikäli mahdollista, nähneet vielä enemmän vaivaa kuin merjan ja muroman. Ratkaisua on haettu kahta tietä: tšuudit on haluttu selittää joksikin tältä vuosisadalta tunnetuksi ims. kansaksi tai sittemmin kadonneeksi kansaksi. Käsittääkseeni mikään ei viittaa siihen, että kyseessä olisi kadonnut kansa tai ylipäätään vain yksi kansa (Grünthal 1997: 164–171).

Onomastiselta kannalta tšuidin tyyppiset etnonyymit kertovat enemmän nimen käyttäjästä kuin tarkoitteestaan. Koska vanhoihin kronikoihin on koottu tietoja usein välikäsien kautta, on selvää, että tiedot esimerkiksi merjalaisista ja muromalaisista eivät ole kielellisesti identifioivia, vaan — siitä huolimatta, että ne rakenteeltaan ovat etnisiä etnonyymejä — ennen kaikkea areaalisesti määrittäviä. Laajahkon merjalaistutkielman julkaisseen Orest Tkatsenkon »merjalaisaineistosta» varmat tai todennäköiset suomalais-ugrilaiset etymologiat poimineen Bereczkin (1998) ryhmitelyssä mariin viittaavia etymologioita on kolme, mordvaan seitsemän ja itämeren-

suomalaisiin kieliin 13. Vaikka merjalaisalueiden venäläismurteiden joillekin sanoille on ominaista samanlainen sanansisäinen klusiilien soinnillistuminen kuin mordvalle, Bereczki pitää — vähäiseen saatavilla olevaan kielelliseen ainekseen turvautuen — todennäköisimpänä, että merjalaiset puhuivat itämerensuomalaista kieltä.

Toponymiseen yhdysnimeen *enä + järvi* perustuvan etymologian kannalta pahinta on, että selitys on metodisesti puutteellinen. Koska merjalaisilla tarkoitetaan poikkeuksetta jo Jordanesin kronikassa mainittavaa kansaa, on selvää, ettei 500-luvulla jKr. mainittava muoto voi olla peräisin venäjän kielen erityiskehityksen aikana, siis vasta viimeisen vuosituhannen aikana tapahtuneista äänteellisistä muutoksista. Samasta syystä ei myöskään voida perustella sananalkuisen nasaalin muutosta *n- > m-* viittaamalla venäjän murteissa ja paikannimissä esiintyvään variaatioon. Lisäksi esimerkiksi jo 1000-luvun lopussa kirjoitetussa Nestorin kronikassa mainitaan sekä *Nero-järvi* että *merja*-niminen kansa ilman, että olisi mitään merkkiä nasaalien sekoittumisesta (Bereczki 1998: 265). Aluetta lähimpänä nykyään puhuttavissa suomalais-ugrilaisissa kielissä mordvassa ja marissa näiden äänteiden sekoittumisesta ei ole mitään näyttöä, ei myöskään kantaslaavissa.

Ajatus, että *merja* olisi peräisin Venäjän paikannimissä esiintyvistä *ner(V)*-komponentista on siis kielihistoriallisista syistä hylättävä. Siihen on sitä paitsi muutenkin hyvä syy, koska esitetty indoiranilainen etymologia on kaikin puolin tyydyttävä.

Mitä Keski-Venäjän *Ner(V)*-alkuisten paikannimien syntyyn muuten tulee, olisi kiinnostava tietää, onko asutus- ja paikallishistoriasta löydettävissä tietoja nimitysleviämisestä. Paikannimien synnyssä analogia ja siirrynnäisnimet ovat erittäin tavallisia ilmiöitä. Ne voisivat antaa viitteitä

▷

siitä, onko kyseessä kerran leviämään ryö-
hähtänyt innovaatio, onko samantyyppisiä
nimiä syntynyt toisistaan riippumatta eri
paikoissa vai ovatko nimet vain sattumalta
samannäköisiä. Liittyyhän suuriin asutus-
liikkeisiin vanhastaan tuttujen nimien anta-
minen uusille paikoille (Kiviniemi 1975:
59). Ahlqvistin ajatus, että nimityypin (=
sm. *Enäjärvi*) taustalla olisi suomalais-ug-
rilaisessa paikannimistössä tavallinen kom-
positio määriteosa 'suuri' + paikan laadun
ilmoittava perüosa 'järvi' on sinänsä poh-
dinnan arvoinen.¹ ■

RIHO GRÜNTAL
Suomalais-ugrilainen laitos,
PL 25 (Franzeninkatu 13),
00014 Helsingin yliopisto
Sähköposti: *riho.grunthal@helsinki.fi*

LÄHTEET

AHLQVIST, ARJA 1998: Merjalaiset — suur-
ten järvien kansaa. – *Virittäjä* 102 s.
24–55.
BERECZKI, GÁBOR 1998 [1989]: A merja
nyelv helye a finnugor nyelvcsalá-

don belül. – Ünnepi könyv Berecz-
ki Gábor 70. születésnapja tiszte-
letére s. 265–269. Eötvös Loránd
Tudományegyetem, Budapest. (= *Magyar Nyelv* 85 s. 439–442. Bu-
dapest 1989.)

GRÜNTAL, RIHO 1997: Livvistä liiviin. Itä-
merensuomalaiset etnonyymit.
Castrenianumin toimitteita 51. Hel-
singin yliopisto ja Suomalais-Ugri-
lainen Seura, Helsinki.

——— 1999: *Suomen* alkuperä. – *Virittäjä*
103 s. 99–109.

JOKI, AULIS J. 1973: Uralier und Indoger-
manen. Suomalais-Ugri-laisen Seu-
ran Toimituksia 151. Suomalais-
Ugri-lainen Seura, Helsinki.

KIVINIEMI, EERO 1975: Paikannimien raken-
netyypeistä. *Suomi* 118:2. Suoma-
laisen Kirjallisuuden Seura, Helsin-
ki.

KKS = Karjalan kielen sanakirja 1–. Suo-
malais-Ugri-lainen Seura, Helsinki
1968–.

RAVILA, PAAVO 1940: Merja und tscheremis-
sen. – *Anzeiger der Finnisch-Ugri-
sche Forschungen* 26 s. 19–26. Suo-
malais-Ugri-lainen Seura, Helsinki.

¹ Huomautan vielä siitä teknisestä ratkaisusta, ettei ole syytä transkriboida mordvankielisiä esimerkkejä (*ljaj* pro *l'äj* 'joki') tai mordvankielisiä nimiä (*Ínerka*- ~ *Inërka*-järvi pro *Ínerka*) suoraan kyrillisestä kirjakelestä venäjänkielisen kirjoituksen transkriptioperiaatteiden mukaisesti. Erityisesti mokšamordvan kannalta kyrilinen aakkosto on eräiltä osin riittämätön. Esimerkiksi kyrillinen я transkriboidaan *ja*, mutta sen äännearvo mokšassa on joko [ä] tai [ja], liudentuneen konsonantin jäljessä joskus myös [a].